

**S L O V O 31**  
**YU ISSN 0583-6255**

**ČASOPIS STAROSLAVENSKOG ZAVODA**  
**POSEBNI OTISAK**

---

**Димитрије СТЕФАНОВИЋ**

**ИСПИТАВАЊА**

**НЕКИ АСПЕКТИ САКРАЛНЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ  
У ЦРКВЕНОСЛОВЕНСКИМ АПОСТОЛСКИМ ТЕКСТОВИМА**

**ZAGREB 1981.**

## НЕКИ АСПЕКТИ ИСПИТИВАЊА САКРАЛНЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ У ЦРКВЕНОСЛОВЕНСКИМ АПОСТОЛСКИМ ТЕКСТОВИМА

Димитрије СТЕФАНОВИЋ, Београд

Предмет анализе у овом излагању представља одређена област сакралне терминологије у двадесетак црквенословенских апостолских текстова 12, 13. и 14. века. Испитују се словенске паралеле грчких лексема *πρεσβύτερος*, *ιερεὺς*, *ἐπίσκοπος*, као и неких њима сродних речи *πρεσβυτέριον*, *πρεσβύτερος*, *ιεράτευμα*, *ιερωσύνη* и *ιερατεία*. Оне садрже један заједнички значењски елеменат који означава »лице (лица) или достојанство са сакралном или организационо-сакралном функцијом«. Словенске паралеле ових грчких лексема, на основу заједничког значења, чине лексичко-семантичку групу. Она је саставни део лексичко-семантичког система црквенословенских текстова Апостола.

Сва места јављања релевантних лексема идентификована су помоћу конкорданце Новог Завета на грчком.<sup>1</sup> Приликом избора споменика узети су у обзир различити структурални типови текста апостола.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> A. Schmoller, Handkonkordanz zum griechischen Neuen Testament (Text nach Nestle), Elfte Aufgabe, Stuttgart s. d.

<sup>2</sup> Изворе прикупљене грађе сачињавају: архаичнији јусовски апостолски текстови, хрватскоглагољски апостолски текстови. Највише је ексцерпирано текстова српске редакције. Узети су у обзир релевантни подаци из Дела апостолских на основу критичког издања Карпинског апостола (Карпинский Апостол XIII века, Архимандрит Амфилохий, Том I, часть I, Москва 1880).

Ексцерпирани су следећи споменици: 1. Споменици са краћим изборним текстом Апостола: (0) Охридски апостол, 12. в., издање С. М. Куљбакин, Охридская рукопись апостола конца XII века, Български старини, книга III, София 1907; (С) Струмички апостол, крај 12. века, Библиотека народног музеја у Прагу; (Д 4) Дечанско изборно јеванђеље и апостол, 13. век, Манастир Дечани, бр. 4; (Л 46) Гилфердинг 16, 13. век, Государственная публичная библиотека имени М. Э. Салтыков-Щедрин у Лењинграду; (Л 46) Qn I 46, 14. век, као и Л 16; (Б 2) Изборно јеванђеље и апостол, 14. век, Архив Српске академије наука и уметности у Београду, бр. 2; 2. Споменици са дужим изборним текстом Апостола: (Сл) Слеченски апостол, прва половина 12. века, издање Г. А. Ильинский, Слеченский апостол XII века, Москва 1912; (Шт) Шишатовачки апостол, 1324. година, Патријаршијска

Познато је да је црквенословенска сакрална терминологија у лексичко-семантичком погледу под јаким утицајем грчког језика. Интензивно и стално преносење грчко-византијске хришћанске терминологије у појмовни свет Словена проузроковало је стварање великог броја грецизама, у смислу обличких позајмица и семантичких калкова. Ово је, наравно, довело до одређених лексичких и семантичких померања у самом словенском изражајном систему. Неке речи (облици) модификују или мењају своја основна значења. Понекад се прекидају аутохтони синонимични односи, а настају нови под утицајем грчког оригинала, т.ј. грчког начина размишљања.

Услед специфичности у развоју црквенословенског језика и према стално присутном грчком моделу настајао је и стабилизовао се један црквени код,<sup>3</sup> који обухвата чешће репродуковане изразе (речи, синтаге, реченице) у писаном, али и усменом изражавању. Он је продирао у световне писане споменике, а био је и у сталном слабијем или јачем додиру са говорним језиком. Црквени говорни код сведен је на неколико шаблона комуникације, као што су читање, појање, рецитовање напамет научених такстова, нарочито литургијских, проповеди, свечано и званично изражавање итд. Поред тога, треба имати у виду да су одређени црквенословенизми, посебно терминолошки, стално присутни на неким нивоима свакодневне језичке комуникације. Иако мало испитан, црквени говорни код оди-

библиотека у Београду, бр. 643; 3. Споменици са пуним текстом Апостола: (Хрс) Христинополски апостол, 12 век, издање Ae. Kaľuźniacki, Actus epistolique apostolorum paleoslovenice ad fidem Codicis Christinopolitani, Vindobonae 1896; (Деч 24) Дечански апостол, 13. век, Манастир Дечани, бр. 24; (Мат) Матичин апостол, 13. век, издање Матичин апостол, приредили Р. Ковачевић, Д. Е. Стефановић, Увод и опис рукописа написао Д. Богдановић, Београд 1970; (Хил 52) Четворојеванђеље и апостол, крај 13. века, Манастир Хиландар, број 52; (Бгд 643) Четворојеванђеље и апостол, око 1300. године, Народна библиотека СР Србије у Београду, бр. 643; (Деч 26) Дечански апостол, око 1330. године, Манастир Дечани, бр. 26; (Лгд) Апостол, 14. век, Библиотека Академије наука СССР у Лењинграду, бр. 24.4.27; (Деч 25) Дечански апостол, око 1360. године, Манастир Дечани, бр. 25; (Бгд 55) Апостол, око 1366-1367. године, Архив Српске академије наука и уметности у Београду, бр. 55; (Хил 72) Апостол, крај 14. века, Манастир Хиландар, бр. 72; 4. (Хрв) Хрватскоглагољски споменици: (Ил) Ватикански мисал, прва поновина 14. века; (Нк) Новаков мисал, 1368. година; (Хм) Хрвојев мисал, 1404. година; (Ро) Рочки мисал, 1421. година, издање Hrvatsko-glagoľjski misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića, Izdanje priredili В. Grabar, А. Nazor, М. Panteić, Zagreb-Ljubljana-Graz 1973.

У хрватскоглагољском тексту у релевантно малом броју су заступљена релевантна места. Као извор за овај рад био је предвиђен и Енински апостол из 11. века, али због минималне заступљености релевантних места нису се могла извршити одговарајућа поређења.

<sup>3</sup> Под кодом се овде подразумева: »зкуп лингвистичких чињеница којима располаже говорник да би њима обликовао лингвистички исказ или поруку« (R. Simeon, Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, I, Zagreb 1969. 669).

рао је значајну улогу у лексичком и семантичком развоју црквенословенског језика. Владимир Мошин у једном од својих радова каже да у српском књижевном стилу 13. и 14. века »језик и по лексици и по речничким формама постаје псалтирски«. <sup>4</sup> Због сталног понављања напамет научених псалама, псалтирско изражавање се аутоматски наметало преводиоцима, редакторима и писцима старих текстова.

Сакрална терминологија је настајала и учвршћивала свој лексичко-семантички профил, углавном, у развојним оквирима црквеног кода. У селективном развоју ове терминологије међу основне процесе спадају, тако рећи, дијалектички повезани процеси грецизације и дегрецизације облика. Под овим процесима се подразумева систематска употреба грецизама или њихова систематска замена правим словенским облицима у деловима текста или у целом тексту у одређеној области изражавања.

Грчка реч *προεβύτερος* има следеће словенске еквиваленте у испитаним текстовима: *старьць*, *попъ*, *презвѣтеръ*. Најчешће се појављује *старьць* са значењем *старији човек* (Да 1,17 1Тим 5,1 1Пет 5,5), *предак* (Јев 11,2), *уледни члан и достојанственик са руководећим статусом у јебрејској берско-националној заједници* (Да 4,5 4,8 4,23 5,21 6,12 23,14 24,1 25,15) и у *прахришћанским заједницама* (Да 11,30 15,2 15,4 15,6 15,22 15,23 15,41 16,4 21,18 22,5 1Пет 5,1 2Јов 1 3Јов 1). Првобитно значење овог словенског облика могло је бити *стар човек*, *предак*. Остала наведена значења су калкирана према семантичкој структури грч. *προεβύτερος*. Уз *старьць* не постоје лексичке варијанте у испитаним текстовима. Међутим, на свим оним местима где грчки *προεβύτερος* изричитје (на основу контекста) обележава *носиоца организационе, каритативне и култне функције у прахришћанској заједници* (Да 14,23 20,17 1Тим 5,17 5,19 Тит 1,5 Јак 5,14)<sup>5</sup> доследно стоји *попъ*. Стално јављање ове лексеме на релевантним местима у најстаријим сачуваним споменицима може сведочити да је она постојала још у најранијем преводу (или најранијим преводима) црквенословенског апостола. У *Синајском требнику* из 11. века она означава свештено лице које обавља различите требе.<sup>6</sup> У речнику Срезњевског са значењем *свештеник, презбитер* она је потвр-

<sup>4</sup> В. Мошин, *Стил старе српске прозе, Српска књижевност у књижевној критици*, Ђ. Трифунковић, *Стара књижевност, 165-179*, Београд 1972, 168.

<sup>5</sup> У тексту Апостола још није изразито дефинисана тростепена сакрална хијерархија (ђакон, презвитер, епископ) хришћанске цркве.

<sup>6</sup> R. Nahtigal, *Euchologium Sinaiticum, II del*, Ljubljana 1942, 393.

ђена први пут у 11. веку.<sup>7</sup> Порекло ове речи није сасвим јасно, али треба претпоставити да је у црквенословенско писмено изражавање ушла из говорног језика.<sup>8</sup> Терминолошки прецизније лексеме типа *ѿрен*, *свещеникъ* постепено потискују ову реч из сакралне терминологије у Источној цркви.<sup>9</sup> Иако у већини испитаних новоредигованих апостолских текстова 14. века још стоји реч *попъ* на релевантним местима, у једном од текстова руске редакције из 14. века појављује се терминолошки одређенија реч *прѣзвитѣрь*.<sup>10</sup> Вероватно због постепеног слабљења грчког упицаја и јаче везе писаних текстова са говорним језиком, у хрватско-глагољским црквенословенским текстовима лексема *попъ* се као термин дуже очувала.<sup>11</sup>

Према грч. изразу *πρεσβυτεριον* са значењем *управно веће старца са сакралном функцијом у прахришћанској заједници* (1Тим 4,14), углавном, у ранијим и каснијим споменицима, стоји хибридна реч *прѣзвитѣрьство*. Она спада у најрахаичнији слој испитане лексике, а одржала се као прави терминолошки еквивалент грчког предлошка. Само у три споменика са пуним текстом из 12. и 13. века (Хрс, Хил 52, Бгд 643) налази се *поповѣство*. Ова лексема је каснијег порекла у апостолском тексту и појављује се у оним споменицима за које је и иначе карактеристично делимично (Хил 52, Бгд 643) или попуно (Хрс) елиминисање грецизама.

<sup>7</sup> И. И. Срезневский, Материалы для словаря древнерусского языка, Том второй, Грац 1955, 1200-1201.

<sup>8</sup> Реч *поп* доводи се у везу са грч. *παπᾱς* преко нем. Pfaffe (V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého, Praha 1968, 472; A. Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego, Warszawa 1970, 430-431), или директно са грч. *παπᾱς* (V. Machek, о. с., 472), или са лат. рора »жртвени слуга, жрец« (Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, uredio A. Badurina, Zagreb 1979, 473). Ова реч била је заступљена у свим словенским језицима са значењем »свештено лице са нижим хијерархијским статусом« (A. Brückner, о. с., 430). Претпоставља се да су је Нирило и Методије укључили у свој фонд речи у Моравској (V. Machek, о. с., 472; P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, knjiga treća, Zagreb 1973, 8-9).

<sup>9</sup> R. Nahtigal, о. с., 89, 178, 270 itd.

V. Jagić, Entstehungsgeschichte der Kirchenslavischen Sprache, Berlin 1913, 253.

<sup>10</sup> Новый завет св. Алексея, (Архимандрит Амфилохий, Карпинский апостол, Москва 1880) ДА 14,23 и 20, 17.

<sup>11</sup> Ово показује квантитативни однос јављања речи *попъ* и *ѿрен* у рубрикама хрватскоглагољског мисала (J. Vajs, Najstariji hrvatskoglagoļjski misal, Zagreb 1948). На овај однос скренуо ми пажњу др. Јосип Братулић. Пријатна ми је дужност да му се на овом саопштењу захвалим.

Грч. *πρεσβυτης* са значењем *посредник, изасланик* (Филим) преводи се црквенословенским *МОЛИТВЪНИКЪ*. Пошто Посланица Филимону није у склопу изборних текстова, ова лексема је карактеристична само за пуни текст Апостола. Уколико се узме у обзир претпоставка да је изборни текст настао пре пуног текста,<sup>12</sup> ова реч је каснијег порекла у апостолским текстовима.

Већи је број словенских речи којима се преводи грч. *ἱερεὺς* са значењем *јеврејски свештеник* (ДА 4,1 6,7 Јев 7,14 7,20 7,23 8,4 9,6 10,11) или *пагански свештеник првенствено са култном функцијом* (ДА 14,13), *узор идеалног свештеника* (Јев 5,6 7,1 7,3 7,11 7,15 7,17 7,21 10,21). У овој области изражавања најчешћи је грецизам *ѣрѣи*, који је свакако најархаичнији термилошки еквивалент грч. *ἱερεὺς*. Ако се изузму испитани новоредитовани апостолски текстови из 14. века (Деч 25, Бгд 55, Хил 52), у свим ранијим текстовима у Делима апостолским овај грецизам се чува на релевантним местима (4,1 6,7 14,13), без обзира на значењске нијансе које обележава, док се у Посланици Јеврејима овај грецизам не чува једнако у свим текстовима. У овој Посланици најранији и ранији споменици из 12. 13. и 14. века (О, С, Д 4, Сл, Деч 26 Лгд), хрватскоплагољски текстови, као и неки краћи изборни текстови српске редакције из 14. века (Л46, Б 2) чувају грецизам. Неки споменици из друге половине 13. и почетка 14. века одражавају слабији или јачи степен елиминисања грецизама, т.ј. замену грецизма *ѣрѣи* словенским речима *жърьць* (Л 16 у 7,11 7,15 10,21; Мат у 7,1 7,3; Хил 52 у 7,1 7,11 7,15 7,17 8,4) и *свѣтитѣль*<sup>13</sup> (Мат, Хил 52, Бгд 643 у 10,21). Као посебан тип текста издваја се пуни текст *Христинополског апостола* руске редакције из 12. века, у којем је у целој Посланици Јеврејима спроведена потпуна дегрецизација: према грч. *ἱερεὺς* најчешће стоји *свѣтитѣль*, а једном *МОЛИТВЪНИКЪ* и *свѣщѣнникъ*. Испитани споменици из друге половине 14. века (Деч 25 Бгд 55 Хил 72) сведоче о значајним лексичким престојавањима и семантичкој ревалоризацији у овој области сакралне терминологије. У том погледу издвајају се два основна правца: 1) доследно чување архаичног стања са грецизмима (Бгд 55)<sup>14</sup> и 2) потпу-

<sup>12</sup> О. Nedeljković, Problem strukturnih redakcija staroslavenskog prijevoda Apostola, Slovo 22, Zagreb 1972, 27-40.

<sup>13</sup> У испитаним апостолским текстовима облик *свѣтитѣль* има, углавном, значење »првосвештеник«. У Јев 10,21 на основу контекста је јасно да је реч о првосвештенику, па у већем броју апостола са пуним текстом (Мат, Хил 52, Деч 25, Хил 72) овде стоји *свѣтитѣль* према грч. *ἱερεὺς*. У Јев 10,11 *свѣтитѣль* (само у Хил 52) има грчку паралелу *ἀρχιερεὺς* у критичком апарату грчког текста.

<sup>14</sup> Овде треба истаћи да се у Бгд 55 архаично стање са грецизмима не чува доследно у свим областима изражавања. У овом споменику (а и у многим другим текстовима нове редакције) грч. *εὐαγγέλιον* преводи се изразом *благозѣствованиѣ* (Еф 6,15), а грч. *ἰδὼτασις* из-

но елиминисање грецизама, што значи да према грч. *ἱερεὺς* стоји искључиво **свешеник**. За све ове текстове карактеристично је да се облик **жрџџ** употребљава искључиво на месту где се означава *пагански (Дијев) свештеник* (ДА 14,13) и где се у ранијим текстовима није никада употребљавао. Слични лексичко-семантички процеси могу се уочити у низу словенских речи којима се преводе грчки изрази *ἱερατεία*, *ἱεράτευμα* и *ἱερωσύνη*, који имају значење *свештенство, свештенички позив, свештеничко достојанство*. Словенске еквиваленте грч. *ἱερατεία* (Јев 7,5) су **свещениџ** (Шт, Хрс, Деч 24, Бгд 643, Деч 26, Лгд, Деч 25, Бгд 55, Хил 72) и **жрџџство** (Мат, Хил 52). Грч. *ἱεράτευμα* (1Пет 2,5 2,9) има следеће црквенословенске паралеле: **џратевџма** (Сл, Шт, Хил 52, Деч 26 у 1Пет 2,9), **џреџство** (Нк Хм Ро у 1Пет 2,5 2,9), **свещениџ** (Деч 24, Мат, Деч 25, Бгд 55, Хил 72 у 1Пет 2,5), **светитељство** (Хрс у 1Пет 2,5 2,9; Ил Деч 24, Мат, Хил 52, Деч 26, Деч 25, Бгд 55, Хил 72 у 1Пет 2,5). Најзад, према грч. *ἱερωσύνη* (Јев 7,11 7,12 7,14 7,24) у словенском тексту налазе се **џросџни** (О, Д, Бгд 55 у 7,12 7,14; Шт у 7,12 7,24; Деч 24 7,14 7,24), **џреџство** (Хрв, Мат у 7,24), **свещениџ** (Л 16, Д 4, Л 46, Бгд 2, Шт, Хрс, Деч 14, Бгд 643, Деч 26, Лгд, Деч 25, Бгд 55, Хил 72 у 7,11), **свещењство** (Л 46, Бгд 2 у 7,12 7,14; Хил 52 у 7,11; Деч 24, Деч 25, Хил 72 у 7,12, Деч 26, Лгд, Хил 52 у 7,24), **светитељство** (Хрс у 7,12 7,24, Бгд 643, Бгд 55 у 7,24), **жрџџство** (Л 16, Бгд 643 у 7,12 7,14; Мат у 7,11 7,12 7,14; Хил 52 у 7,12 7,14 7,24).

Од набројаних лексема грецизми **џреџ** и **џросџни** неоспорно спадају у најархаичнији слој апостолске лексике. Они се појављују у свим структуралним типовима текста Апостола. Грецизам **џратевџма** први пут се могао појавити у дужем изборном тексту, а одавде је преузет у касније редиговани пуни текст. У склопу краћег изборног текста нису обухваћена места (1Пет 2,5 2,9), у којима би могла да се појави ова лексема. Грецизам **џреџство** у испитаним споменицима више је карактеристичан за хрватскоплагољске текстове. Присуство ове лексеме у *Матичином апостолу* могло би навестити извесне заједничке текстуалне црте овог споменика са западним црквенословенским апостолским текстовима.<sup>15</sup>

У односу на наведене грецизме касније су се појавиле, вероватно као њихове прве аутоктоне словенске замене, лексеме **свещениџ** и **свещењство**. У нај-

разима **вџсть** (2Кор 9,4 11,17) и **сџставџ** (Јев 1,3 3,14 11,1). Ово сведочи о томе да се у новој редакцији није спроводило механичко преузимање архаичних грецизама.

<sup>15</sup> Испитивањем неколико читања у педесетак апостолских текстова разних редакција показало се да текст споменика Хил 52 има заједничких црта са западним црквенословенским апостолским текстовима. У ограниченом броју испитаних читања у Мат ове црте не могу да се потврде, међутим показује се текстуална и лексичка сродност између Хил 52 и Мат.

ранијем познатом краћем изборном тексту *Охридског апостола* их нема, а појављују се у првом реду на оним местима у дужем изборном тексту (нарочито Јев 7,11) која не улазе у склоп краћег изборног текста. Ова чињеница може указивати на то да су ове словенске лексеме прво ушле у дужи изборни текст на она места где није било ранијих предлогака, па се касније прошириле у све врсте текстова. У испитаним споменицима 13. века аутохтоне словенске лексеме **ЖЪРЪЦЪ** и **ЖЪРЪЧЪСТВО** спорадично и прилично недоследно потискују архаичније грецизме. Оне се појављују у свим структуралним типовима апостолског текста, а њихово јављање тешко да се може мотивисати семантичким или текстуалним разлозима. Основно значење облика **ЖЪРЪЦЪ** је *пагански свештеник који приноси жртве, жрец*.<sup>16</sup> али је он могао обележавати и значења *јеврејски свештеник, свештеник*.<sup>17</sup> Можда су речи типа **ЖЪРЪЦЪ** први пут унете у црквенословенске текстове у средини која није била под јаким директним утицајем грчког језика. Само за испитане пуне текстосе су карактеристичне лексеме **СВѢТИТЕЉЪ** и **СВѢТИТЕЉЪСТВО**. Оне су нарочито значајне у *Христинополском апостола*, где су сасвим потиснуле грецизме. Лексеме типа **ЖЪРЪЦЪ** (**ЖЪРЪЧЪСТВО**), **СВѢТИТЕЉЪ** (**СВѢТИТЕЉЪСТВО**) нису постале прави термилошки еквиваленти одговарајућих грчких предлогака. То се добро види у новој редакцији апостолског текста у 14. веку, када су ове лексеме сасвим потиснуте или семантички ревалоризоване, т.ј. облик **ЖЪРЪЦЪ** обележава, сходно свом основном значењу, искључиво паганског свештеника, а **СВѢТИТЕЉЪ** (Јев 10,21) првосвештеника. У новој редакцији, поред архаичних грецизама типа **ѦРЕН** (**ѦРОСИНИ**, **ѦРАТЕВЪМА**, **ѦРЕНСТВО**), шире се и у једној врсти текстова у потпуности преовлађују прави словенски облици типа **СВѢЩЕНИКЪ** (**СВѢЩЕНИЕ**, **СВѢЩЕЊСТВО**). Иако се лексема **СВѢЩЕНИКЪ** појављује доста ретко, већ у *Синајском требнику*,<sup>18</sup> она је у апостолском тексту новијег порекла. У духу нових лексичких и стилских кретања 14. века у црквенословенским текстовима фреквентнији постају изрази типа **СВѢЩЕМИКЪ** (**СВѢЩЕНИЕ**, **СВѢЩЕЊСТВО**), који су по садржинској и изражајној компоненти копије грчког модела (*Ѧер-*), али по облику словенски (**СВѢТ-**).

<sup>16</sup> P. Skok, o. c., 685.

Slovník jazyka staroslověnského, 1-33 sv., Československá akademie věd, Slovanský ústav, Praha 1958-1979, 849.

<sup>17</sup> Slovník ... 849.

<sup>18</sup> R. Nahtigal, o. c., 397.



На крају, грч. *ἐπίσκοπος* обележава *носиоца функције надзорника у прахришћанској заједници или лице које је на првом месту у прахришћанској црквеној хијерархији*. На свим местима (ДА 20,28 Фил 1,1 1Тим 3,12 Тит 1,7 1Пет 2,25) у свим старијим текстовима ова грчка лексема преводи се грецизмом *єпископъ* који већ у најранијим црквенословенским изворима има значење *владика, епископ, т. ј. лице на највишем степену у сакралној хијерархији хришћанске цркве*. Ово значење је много утицало на непроменљивост и термилолошку еквивалентност ове лексеме у црквенословенским апостолима. Међутим, већ се на основу досадашњег излагања добро видело да су посленици на новој редакцији у 14. веку имали изузетно добро чуло за семантичке нијансе и њихово адекватно обличко изражавање. У новоредигованим текстовима на оним местима где контекст јасно показује да се ради о *носиоцу надзорничке функције* (ДА 20,28 1Пет 2,25) стоји *посѣтителъ*, а на местима где се ради о *носиоцу високе хијерархијске функције* остаје *єпископъ*.

У испитаној области изражавања речи (облици) по свом пореклу могу се поделити на следећи начин: (1) грецизми, (2) прави словенски облици, који су делимично или у потпуности калкирани према грчком оригиналу, (3) реч *попъ*, вероватно по пореклу грецизам, али је у црквенословенски ушла из говорног кода, (4) оригинална словенска реч *жьрьць*.

Лексичко-семантички развој испитане области црквенословенске сакралне терминологије кренуо је, углавном, инертним позајмљивањем грчких облика за обележавање одређених значења, да би путем сталних смењивања између грецизама и правих словенских облика дошао до једног чврстог стандарда и синтезе у 14. веку. Тако рећи сви облици (или сродни облици) из ранијих текстова појављују се и у новоредигованим текстовима, али је друга фреквенција јављања и доследно је спроведена њихова семантичка и стилска систематизација, било да се ради о грецизмима, чији се број не повећава у новој редакцији, или о правим словенским облицима, који су углавном моделирани према грчком узору.

Комбиновање лексичко-семантичке анализе са текстолошким испитивањем у одређеној области сакралне терминологије пружа могућност да се утврде нека дијахронијска лексичка кретања и на основу тога препознају развојни елементи текста црквенословенских апостола.

Zusammenfassung

EINIGE ASPEKTE ZUR ERFORSCHUNG DER SAKRALEN  
TERMINOLOGIE IN DEN KIRCHENSLAWISCHEN APOSTEL-TEXTEN

In der vorliegenden Arbeit wird die lexikalisch-semantische Analyse der slawischen Parallelen zwischen den griechischen Lexemen *πρεσβύτερος*, *ιερεύς*, *ἐπίσκοπος* einerseits, und manchen verwandten Wörtern *πρεσβυτέριον*, *πρεσβύτερης*, *ιερατεία*, *ιεράτευμα*, *ιερωσύνη* andererseits, und zwar in etwa 20 Apostel-Texten dargeboten. In den erforschten slawischen Parallelen ist neben den slawischen, nach griechischem Original kalkierten Formen und neben einem originellen slawischen Wort (жъръць) auch eine grosse Anzahl griechischer Lehnwörter vorhanden. Die lexikalisch-semantische Entwicklung des erforschten Gebiets der slawischen sakralen Terminologie begann man mit der passiven Aufnahme von griechischen Formen zur Bezeichnung der bestimmten Bedeutungen. In der nächsten Etappe dieser Entwicklung wechseln gewissermassen regellos griechische Lehnwörter und wahre slawische Wörter ab, und die neue Redaktion der kirchenslawischen Apostel setzt im 14. Jahrhundert sowohl ihren Standard als auch ihr System auf diesem Erforschungsgebiet auf. Diachronische Betrachtung der lexikalisch-semantischen Gruppe bietet die Möglichkeit an, dass manche Elemente in der Entwicklung des Apostel-Textes identifiziert werden.